

važno načelo dijaloga koje je Gadamer uočio kod Hajdegerovog tumačenja Platona: "Da bi ste nadmudrili protivnika morate ga ojačati". Kod obeju strana konstruktivno sučeljavanje strukturno različitih pristupa i osnovnih teza često je zamenjivano debatama oko manje važnih detalja i nesmotrenih formulacija što se završavalo kvalifikacijama. Uprkos žestini izrečenih ocena ideološko-kritička stana Historikerstreit značajna je u dvostrukom smislu. S jedne strane samo se kroz polemiku može iznijansirati skala srodnih, ali ne i istovetnih gledišta, koja indirektno svedoči o polarizaciji idejnih snaga konkretnog istorijskog trenutka. S druge strane, prilično postojana idejnopolićka polarizacija iz Historikerstreit važna je osnova za razumevanje sučeljavanja kod potonjih međunarodnih naučopolitićkih rasprava kao što su Goldhagen-debata 1996/97. i rasprava oko Crne knjige komunizma 1997/98.

Historikerstreit treba u dijahronom smislu tumačiti kao jednu fazu unutar poslefašistićkog nemaćkog prevladavanja prošlosti: (1) period između 1945. i 1949. bio je u znaku bombardovanja, progona Nemaca sa istoka i "okupacije oslobođioca"; (2) od početka 1950-ih do sredine 1960-ih osnivanje i izgradnja SR Nemaćke prerasta u privredno ćudo praćeno potiskivanjem prošlosti kao prihvatljivim društvenim, polićkim i kulturnim obrascem; (3) od polovine 1960-ih do polovine 1980-ih teće snaćna kritika neprevladane i potisnute prošlosti kojoj je dala pećat levićarska kritika kapitalizma; (4) od polovine 1980-ih javlja se više uzastopnih pokućaja normalizacije nacionalizma i relativizacije fašizma koji postaju uticajniji nakon 1989. i ponovnog ujedinjenja. Unutar ove grube i ćiroke periodizacije idejnim sukobljavanjima davala su boju prateća polićka zbivanja: kritika "banalnosti zla" iz ranih 1960-ih pratila je sućenje Ajhmanu, levićarski antifašizam i kritika hladnoratovskih teorija o totalitarizmu od kraja 1960-ih sazrevali su u studentskom pokretu, antiautoritarizmu i buntu protiv oćeva. Drugu polovinu 1970-ih obelećžili su orućžani prepadi ekstremne levice s jeseni 1977. (RAF) i film "Holocaust" 1978. Obrt strujanja simbolićno je nagovestio Bitburg 1985, gde je Reganre kao da su borci u nemaćkim uniformama ćrtve kao i oni u konćlogorima. Posledica je bio Historikerstreit, koji je pokazao nadmoć levoliberalnog otpora relativizaciji nacizma. Samo nekoliko godina kasnije usledilo je ujedinjenje Nemaćke, obnova teorija o totalitarizmu i kraj levoliberalne saglasnosti. Goldhagen-debata bila je istoristićka reakcija na normalizaciju nemaćkog nacionalizma, a debata oko "Crne knjige komunizma" ohrabrila je poraćene desnićarske nacionaliste.

Bilo je slićnih debata i u drugim sredinama, ali nije slućajno što su se gledišta o fašizmu najviće diferencirala u zemlji gde je sećanje najbolnije. Bilo bi pogrećno konvencionalno zakljućiti da je znaćaj prikazanog spora u suoćavanju razlićitih perspektiva i pristupa fašizmu. Misao o drućtvu nije goli pluralizam perspektiva već je u saznanom pogledu na temelju jasnih kriterija naućni spektar hijerarhizovan: ima prodornijih i povrćnijih pristupa, objektivnijih i pristrasnijih, ućih i ćirih, onih od kojih zavisi samokritiće ili rasterećujuće samopoimanje naućnika. Visoka osetljivost rasprava oko fašizma i nacionalizma podelila je njene ućesnike na one koji smatraju da istorija treba da uznemiruje vlastiti nacionalni identitet i druge koji drće da treba da ga stabilizuje. Ovi motivi svuda su prisutni i upravo to debati Historikerstreit daje univerzalni smisao. Nemaćka debata poućna je kao razvijeni obrazac sukoba između konzervativnih nacionalista i kritićara nacionalizma svuda u Evropi.

U toku i po okonćanju spora prevladavao je utisak da su "pobedili" socijal liberali i kritićari nacionalizma koje je podrćžala i levica. Debata, ćiji je odjek bio nesrazmeran njenom naućnom znaćaju, pokazala je da je prevladalo mićljenje o besprimernosti fašistićkih zloćina.